Хмельницький національний університет

МЕТОДОЛОГІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методичні рекомендації
для здобувачів другогго (*магістерського*) *рівня вищої освіти*
спеціальності В11 «*Філологія* (*за спеціалізацією*
В11.041 Германські мови та літератури (*переклад включно*),
перша – англійська)»

Затверджено на засіданні кафедри
германської філології та перекладознавства.
Протокол № 1 від 29.08.2025

Хмельницький, 2025

Методологія лінгвістичних та перекладознавчих досліджень : методичні рекомендації для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності В11 «Філологія (за спеціалізаціями), спеціалізації В11.041 Германські мови та літератури (переклад включно)), перша – англійська)» / уклад. Ю. П. Бойко. Хмельницький : ХНУ, 2026. 13 с.

Укладач: Бойко Ю. П., д-р філол. наук, проф.

Відповідальний за випуск: Бойко Ю. П., д-р філол. наук, проф.

Випусковий редактор: Яремчук В. С.

Технічне редагування і верстка: Чопенко О. В.

Макетування здійснено редакційно-видавничим відділом Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1). Підп. 24.09.2026. Зам. № 86е/26, електронне видання, 2025.

© ХНУ, 2025

ПЕРЕДМОВА

Перехід сучасної філологічної та перекладознавчої науки до антропоцентричної, когнітивно-дискурсивної та цифровізованої парадигм вимагає від здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти не лише ґрунтовних теоретичних знань, а й високого рівня володіння дослідницькою методологією. Сучасний магістр-філолог і перекладознавець має виступати не просто спостерігачем чи описувачем мовних явищ, а самостійним науковцем, здатним обирати адекватний інструментарій, формулювати гіпотези, працювати з великими масивами даних (зокрема мовними та перекладацькими корпусами) та об'єктивно оцінювати якість відтворення змісту в міжкультурній комунікації.

Ці методичні настанови призначені для забезпечення ефективної організації та проведення семінарських занять з дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень у філології та перекладознавстві». Вони розроблені відповідно до робочої програми дисципліни «Методологія лінг-

вістичних та перекладознавчих досліджень», яка є складовою освітньої програми «Германська філологія та перекладознавство: перша – англійська, друга – німецька» другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки, спеціальності В11 Філологія (за спеціалізацією В11.041 Германські мови та літератури (переклад включно)), перша – англійська.

Основними цілями проведення семінарських занять за пропонованою тематикою є:

– поглиблення та систематизація знань про еволюцію наукових парадигм у мовознавстві – від класичного порівняльно-історичного та структурного підходів до новітніх міждисциплінарних напрямів (психо-, етно-, соціолінгвістики, когнітивної дискурсології та корпусної лінгвістики);

– формування практичних навичок застосування спеціально-лінгвістичних методів: дистрибутивного, компонентного, контекстологічного, когнітивно-ономасіологічного та критичного дискурс-аналізу;

– ***засвоєння міждисциплінарної методології перекладознавства***: опрацювання моделей процесу перекладу (трансформаційного, семантико-семіотичного, TAP-протоколів) та методик оцінки якості перекладу (TQA);

– ***оволодіння цифровими та емпіричними технологіями***: укладання й аналіз паралельних і порівняльних корпусів (Parallel & Comparable Corpora), робота з конкордансерами та бібліографічними менеджерами;

– ***забезпечення академічної доброчесності***: засвоєння міжнародних та національних стандартів академічного письма, коректного цитування, запобігання плагіату та етичного використання інструментів генеративного штучного інтелекту у науковій діяльності.

Комплекс семінарських занять побудовано за ***модульно-тематичним принципом***, де кожна тема містить:

1. ***Чітко сформульовану мету***, яка орієнтує здобувачів на досягнення конкретних програмних результатів навчання (ПРН).
2. ***Перелік питань для обговорення***, що охоплюють як теоретичне підґрунтя, так і практичний інструментарій.
3. ***Практичні завдання та вправи***, спрямовані на аналіз фактичного мовного та перекладацького матеріалу, побудову матриць, моделей та системних класифікацій.
4. ***Завдання для самостійної роботи***, які стимулюють науковий пошук і безпосередньо інтегруються у підготовку кваліфікаційної (магістерської) роботи.
5. ***Прозорі форми контролю та критерії оцінювання*** здобутих компетентностей.

Методичні вказівки покликані сприяти розвитку критичного та аналітичного мислення магістрантів, оптимізації їхньої самостійної дослідницької роботи та підвищенню загальної культури академічного письма й наукової комунікації.

ТЕМА 1

Загальнонаукові та лінгвістичні засади методології. Поняття методу, методики та методології в мовознавстві. Еволюція лінгвістичних парадигм

***Мета*: диференціювати базові поняття методологічного апарату наукового дослідження; систематизувати знання про еволюцію наукових парадигм у мовознавстві (порівняльно-історичної, структурної, антропоцентричної); сформувати первинні навички формулювання методологічного паспорта дослідження.**

Питання для обговорення

1. Співвідношення понять «методологія», «метод», «методика», «процедура» та «прийом» у мовознавстві.
2. Класифікація методів дослідження: загальнонаукові (індукція, дедукція, аналіз, синтез, моделювання) та спеціально-лінгвістичні.
3. Поняття наукової парадигми. Зміна лінгвістичних парадигм: від порівняльно-історичної через структурну до антропоцентричної (когнітивно-дискурсивної, комунікативно-прагматичної).
4. Методологійний апарат магістерської роботи: визначення об'єкта, предмета, мети, завдань та методів дослідження.

Зміст семінарських занять

1.Співвідношення понять «методологія», «метод», «методика», «процедура» та «прийом» у мовознавстві.

У лінгвістиці вказані поняття утворюють ієрархічну систему — від найвищого рівня теоретичного узагальнення до конкретної технічної дії. **Методологія (найвищий рівень)** — система фундаментальних принципів, концептуальних підходів, теорій та вчень про шляхи здобуття нових об’єктивних знань у мовознавстві (наприклад, принцип антропоцентризму, системності, детермінізму). **Метод** *(стратегічний рівень)* — загальна система теоретичних і практичних дій, спосіб пізнання мовної дійсності, що визначає загальний напрям дослідження (наприклад, описовий, порівняльно-історичний, когнітивно-дискурсивний). **Методика** *(тактичний рівень)* — сукупність конкретних методів, прийомів та алгоритмів, що застосовуються

для розв'язання конкретної дослідницької задачі на визначеному мовному матеріалі. **Процедура** *(технологічний рівень)* — послідовне виконання етапів (кроків) дослідницького процесу (наприклад: *вибірка ілюстративного матеріалу/ класифікація за ознаками кількісний підрахунок/інтерпретація*). **Прийом** *(операційний рівень)* — окрема елементарна дія або технічна операція в межах застосованого методу (наприклад, прийом контекстуального аналізу, трансформації, заміни).

2. Класифікація методів дослідження у філології

Загальнонаукові методи *(застосовуються на всіх етапах пізнання у будь-якій науці)*: **Аналіз** — розкладання мовної одиниці або дискурсивного явища на складові елементи (наприклад, компонентний аналіз лексичного значення). **Синтез** — об'єднання окремих елементів або ознак у єдину цілісну систему. **Індукція** — рух думки від окремих спостережень над мовними фактами до загальних лінгвістичних узагальнень. **Дедукція** — застосування загальної теоретичної концепції/гіпотези до аналізу конкретних мовних явищ. **Моделювання** — побудова абстрактних чи формалізованих схем, що відтворюють структуру або функціонування мовних об'єктів (наприклад, фреймові, концептуальні, структурні моделі). **Спеціально-лінгвістичні методи** *(розроблені безпосередньо для аналізу мовного матеріалу)*: *Класичні:* описовий, порівняльно-історичний, зіставний (контрастивний), контекстологічний, компонентного аналізу. ***Сучасні (антропоцентричні):*** концептуальний аналіз, дискурс-аналіз, комунікативно-прагматичний аналіз, інтент-аналіз, методом фреймової семантики.

3. Наукова парадигма та еволюція лінгвістичних парадигм

Поняття наукової парадигми: визнана науковим співтовариством сукупність теоретичних передумов, методологічних принципів, цінностей і дослідницьких моделей, які визначають вектор розвитку науки на певному історичному етапі (за Т. Куном). Динаміка зміни лінгвістичних парадигм:

- **Порівняльно-історична** (XIX ст.): «Мова як організм, що розвивається в часі». Дослідження спорідненості мов, реконструкція прамовних форм, естетика етимології та діахронічний аналіз.

- **Структурна** (перша половина XX ст.): «Мова як замкнена система знаків (парадигма 'immanent' / 'в собі і для себе')». Опозиції, рівні

мови, формалізація значень, відсторонення від людського чинника (Соссюр, празький фукціоналізм, американський дескриптивізм).

- **Комунікативно-прагматичний** напрям: аналіз функціонування мови в реальних актах спілкування, з урахуванням комунікативно-інтенційного потенціалу мовця, контексту та соціокультурного середовища.
- **Антропоцентрична** (кінець XX – XXI ст.): «Мова в людині та людина в мові». Вивчення мовних явищ у нерозривному зв'язку з мисленням, свідомістю, культурою та діяльністю людини.
- Когнітивно-дискурсивний напрям: дослідження того, як у мові ментально репрезентується, кодується та структурується знання про світ (концепти, фрейми, ментальні карти).

4. Методологійний апарат магістерської роботи з філології

Об'єкт дослідження — сфера, процес або сукупність мовних/дискурсивних явищ, яка породжує проблемну ситуацію та обрана для вивчення *(«Що саме досліджується?»)*. *Приклад:* англомовний медійний дискурс; терміносистема німецької автомобілебудівної галузі.

Предмет дослідження — конкретні властивості, характеристики, структури чи механізми об'єкта, які підлягають безпосередньому аналізу в роботі («Які саме аспекти та риси об'єкта вивчаються?»). Приклад: засоби вербалізації концепту ВОЛЯ в англо-українському перекладі; структурно-семантичні особливості німецької термінології.

Мета дослідження — кінцевий очікуваний науковий результат, на досягнення якого спрямоване дослідження («Навіщо здійснюється пошук?»).

Завдання дослідження — конкретні послідовні кроки (етапи), які необхідно виконати для досягнення поставленої мети (зазвичай 4–6 завдань, сформульованих через дієслова: *здійснити аналіз..., узагальнити..., виокремити..., схарактеризувати..., обґрунтувати...).*

Методи дослідження — обґрунтований перелік загальнонаукових та спеціально-лінгвістичних методів, із чітким зазначенням того, *які саме завдання* розв'язуються за допомогою кожного з них.

Практичні завдання та вправи

Завдання 1.1. Проаналізуйте 2–3 наукові статі з обраного напряму та заповніть порівняльну таблицю:

Мета дослідження	Об'єкт	Предмет	Застосовані методи
Приклад	*Процес перекладу...*	*Способи відтворення...*	*Компонентний, порівняльно-зіставний...*

Завдання 1.2. Визначте, у межах якої наукової парадигми сформульовано тему:

1) «Розвиток системи голосних у германських мовах X–XII ст.»;

2) «Дистрибуція прикметникових інтенсифікаторів у сучасному англо-мовному дискурсі»;

3) «Концептуалізація СТРАХУ в англійській та українській мовних картинах світу».

Завдання самостійної роботи. Сформулюйте попередній методологійний апарат (об'єкт, предмет, мету, 4–5 завдань та перелік методів) для вашого власного магістерського дослідження.

***Форма контролю та оцінювання*:** усне опитування (дискусія), пере-вірка виконання письмового аналізу методів у наукових публікаціях, пере-вірка методологічного паспорта власного дослідження.

ТЕМА 2

Семасіологія, лінгвосеміотика та ономасіологія. Проблема значення, значення і смисл. Структурні та семантичні методи: дистрибутивний, компонентний, контекстологійний аналіз

***Мета*:** засвоїти методологію дослідження семантичних одиниць мови з позицій семасіології та ономасіології; оволодіти методикою проведення дистрибутивного, компонентного та контекстологійного аналізу.

Питання для обговорення

1. Семасіологічний vs ономасіологічний підходи до вивчення мовних одиниць.

2. Лінгвосеміотичний трикутник Г. Фреге / Ч. Огдена та І. Річардса. Розмежування понять «значення» (meaning), «смисл» (sense) та «дефініція / референт».

3. Дистрибутивний аналіз: поняття дистрибуції, типи вистрибутивних відношень (додаткова, контрастивна, еквівалентна).

4. Компонентний аналіз (метод семемного аналізу): ядерні та периферійні теми, архісема, диференційні семи, потенційні семи.

5. Контекстологічний аналіз: типи контексту (вузький/широкий, лінгвістичний/позамовний), методики експлікації контекстуальних значень.

Зміст семінарських занять

1. Семасіологічний vs. ономасіологічний підходи до вивчення мовних одиниць

У мовознавстві ці підходи відображають два протилежні напрямки аналізу зв'язку між **знаком (формою)** та **значенням (змістом/поняттям)**:

- **Семасіологічний підхід (семасіологія):**
- **Вектор аналізу:** від мовної форми/знака до його значення (*«форма / зміст»*).
- **Сутність:** Досліджує, що саме означає конкретне слово, словосполучення чи граматична форма, які значення та семантичні відтінки вона реалізує в контексті.
- **Сфера застосування:** Тлумачні словники, аналіз полісемії, омонімії, контекстуальних значень.
- **Ономасіологічний підхід (ономасіологія):**
- **Вектор аналізу:** від предмета, поняття чи ідеї до засобів їх мовного вираження (*«зміст/поняття / форма»*).
- **Сутність:** З'ясовує, якими мовними засобами (лексичними, морфологічними, синтаксичними) можна назвати чи вербалізувати певний об'єкт, дію, якість чи концепт.
- **Сфера застосування:** Теорія номінації, ідеографічні/тезаурусні словники, концептуальний аналіз, термінознавство.

2.Лінгвосеміотичний трикутник та розмежування базових понять

Семантичний (семіотичний) трикутник **Г. Фреге / Ч. Огдена та І. Річардса** є базовою моделлю, яка ілюструє опосередкований зв'язок між мовною формою та об'єктом дійсності через ментальний образ (концепт/поняття).

Вершини семіотичного трикутника:

- Символ / Знак (Sign / Form): Звукова чи графічна оболонка слова (наприклад, слово *«dog»* / *«собака»*).

- Думка / Поняття / Смисл (Thought / Reference / Sense): Ментальне відображення предмета у свідомості людини (сукупність суттєвих ознак об'єкта).
- Референт / Денотат (Referent): Конкретний предмет, явище чи істота реального (або уявного) світу.

Розмежування понять за Г. Фреге:

- Значення (Bedeutung / Meaning / Referent): безпосередній денотат або референт — той конкретний об'єкт дійсності, який позначається знаком.
- Смисл (Sinn / Sense): спосіб подання об'єкта у знаку, його денотативний або концептуальний зміст (наприклад, вирази «Вечірня зоря» та «Ранкова зоря» мають один і той самий референт — планету Венера, але різний смисл).
- Дефініція / Референт: референт — це сам позамовний об'єкт; дефініція — це вербальне формулювання суттєвих ознак поняття, що розкриває його смисл.

3. Дистрибутивний аналіз та типи дистрибутивних відношень

Дистрибутивний аналіз — метод структурної лінгвістики (розроблений у межах американського дескриптивізму), за якого мовні одиниці вивчаються на основі сукупності всіх тотожних або відмінних оточень (контекстів), у яких вони можуть траплятися.

Поняття дистрибуції: Сукупність усіх можливих лінгвістичних контекстів (оточень), у яких може вживатися певна мовна одиниця (фонема, морфема, слово).

Основні типи дистрибутивних відношень:

Додаткова (доповнювальна / complementary distribution):

Елементи **ніколи не трапляються в однакових контекстах**. Якщо з'являється один елемент, інший у цьому оточенні з'явитися не може.

Приклад: Алофони однієї фонеми (наприклад, позиційні варіанти звуків) або аломорфи однієї морфеми. Вони є варіантами однієї й тієї самої одиниці.

Контрастивна (протиставна / contrastive distribution):

Елементи **трапляються в однакових контекстах**, і їх заміна **змінює значення** вислову. *Приклад:* [p] і [b] в англійських словах *pin* — *bin*. Це свідчить про те, що перед нами різні самостійні одиниці (самостійні фонеми чи лексеми).

Еквівалентна (вільне варіювання / equivalent distribution): Елементи **трапляються в однакових контекстах**, але їх заміна **не змінює значення** вислову. *Приклад:* Варіанти вимови чи написання слів (наприклад, фраз. *шафа — шафка* в певних контекстах, або фонетичні варіанти вимови одного слова у фатичному мовленні).

4. Компонентний аналіз (метод сememного аналізу).

Компонентний аналіз — метод дослідження змістового боку мови, в основі якого лежить гіпотеза про те, що значення кожної мовної одиниці (семеми) складається з дрібніших елементарних смислових часток — сем (компонентів значення). **Структура семеми (значення слова): Архісема (родова сема):** Базова, найзагальніша сема, яка виражає належність одиниці до певного класу/категорії та є спільною для всіх членів лексико-семантичної групи (ЛСГ). *Приклад:* у словах *стілець, крісло, диван, табурет* архісемою є **«меблі»** (або *«предмет для сидіння»*).
Диференційні семи (видові / ядерні): Семи, які відрізняють значення однієї мовної одиниці від інших одиниць тієї ж групи. Вони формують **ядро значення**. *Приклад:* для *стільця* диференційною семою є **«зі спинкою, для однієї людини»**, для *крісла* — **«з підлокітниками»**, для *дивана* — **«для кількох осіб»**.
Периферійні семи (підпорядковані / додаткові): Семи, які відображають несуттєві, додаткові або прагматичні ознаки предмета (колір, матеріал, функція в певному контексті).
Потенційні (імпліцитні / ймовірнісні) семи: Приховані або супутній компоненти значення, які не є обов'язковими для словникового вираження, але можуть актуалізуватися й виходити на передній план у певному контексті, художньому мовленні чи метафорі (наприклад, для *«скальпеля»* потенційною семою в контексті може бути *«жорстокість»* або *«холод»*).

5. Контекстологічний аналіз — метод вивчення значень та функціональних властивостей мовних одиниць під впливом їхнього оточення (контексту). Типологія контексту: За обсягом: вузький (мікроконтекст): Найближче оточення мовної одиниці в межах словосполучення або одного речення, яке визначає її конкретне значення чи синтаксичну функцію (наприклад, light bag — 'легка', light blue — 'світла'). Широкий (макроконтекст): Текстове оточення за межами одного речення (абзац, параграф, розділ або увесь текст), необхідне для розкриття підтексту, концептуального чи естетичного значення. За природою чинників: Лінгвістичний (мовний): Власне мовне оточення (лексичне, граматичне, синтаксичне), що впливає на вибір значення одиниці. Позамовний (екстралінгвістичний / ситуативний / соціокультурний): Реальна ситуація

спілкування, фонові знання, часовий та культурний простір, підтекст, інтенції мовця. Методики експлікації (виявлення) контекстуальних значень: Методика контекстуальної підстановки (синонімічної/семантичної заміни): Заміна досліджуваного слова синонімом у конкретному контексті для уточнення його відтінку значення.

Методика дистрибутивного зіставлення: Аналіз моделей сполучуваності лексеми з іншими словами для виявлення її контекстуальної зумовленості. Методика семантичного розгортання / деталізації: Експлікація прихованих (потенційних) сем через аналіз розлогого текстового оточення (особливо актуально для художнього, публіцистичного та медійного дискурсів). Трансформаційний аналіз: Зміна синтаксичної або лексичної структури речення/контексту для перевірки збереження чи модифікації вихідного значення.

Практичні завдання та вправи

Завдання 2.1. Проведіть компонентний аналіз синонімічного ряду (*наприклад: look, glance, stare, gaze, peer, glare*). Виділіть архісему, диференційні та потенційні семи. Результати оформіть у вигляді матриці покомпонентного розкладу.

Завдання 2.2. Проаналізуйте трансформацію лексичного значення слова в залежності від контексту на прикладі 5 речень із художнього або художньо-публіцистичного дискурсу.

Завдання самостійної роботи. Підготувати наукову мікродоповідь (3–5 хв) на тему: «Питання співвідношення значення і смислу в працях Г. Фреге».

***Форма контролю та оцінювання*:** оцінювання точності складання семантичної матриці, перевірка результатів контекстологічного аналізу, захист мікродоповіді.

ТЕМА 3

Психолінгвістика, етнолінгвістика та соціолінгвістика. Принципи когнітивно-ономасіологічного аналізу номінативних одиниць

***Мета*:** опанувати міждисциплінарний інструментарій дослідження мовних явищ; засвоїти методику когнітивно-ономасіологічного аналізу складних номінативних одиниць.

Питання для обговорення

1. Міждисциплінарна парадигма: перетин лінгвістики з психологією, культурологією та соціологією.
2. Соціолінгвістичні та етнолінгвістичні методи: анкетування, включене спостереження, аналіз соціальних варіантів мови (соціолекти, ґендерлекти).
3. Психолінгвістичні підходи до вивчення мовленнєвої діяльності та породження мовлення.
4. Сутність когнітивно-ономасіологічного аналізу: ономасіологічний базис, ономасіологічна ознака, концептуальна структура номінації.
5. Фреймове та концептуальне моделювання номінативних процесів.

Зміст семінарських занять

1. Міждисциплінарна парадигма сучасної філології

Сучасне мовознавство функціонує в межах **антропоцентричної міждисциплінарної парадигми**, де мова досліджується не як замкнена система, а у тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, суспільством та культурою:

- **Лінгвістика + Психологія (Психолінгвістика):** досліджує внутрішні ментальні механізми кодування, декодування, сприйняття та породження мовлення.
- **Лінгвістика + Культурологія (Лінгвокультурологія / Етнолінгвістика):** вивчає відображення національної картини світу, культурних кодів, цінностей і традицій у мові та дискурсі.
- **Лінгвістика + Соціологія (Соціолінгвістика):** аналізує зумовленість мовних явищ соціальною структурою суспільства, ситуаціями спілкування та статусом мовців.

2. Соціолінгвістичні та етнолінгвістичні методи

Методологійний інструментарій для дослідження мови в її соціальному й етнокультурному контекстах:

- Анкетування та інтерв'ювання: методи емпіричного збору даних щодо мовних установок, білінгвізму, оцінки мовних варіацій різними соціальними групами.
- Включене спостереження: безпосередня участь дослідника в комунікативному середовищі певної соціальної/етнічної групи для фіксації аутентичного мовлення.

- Аналіз соціальних варіантів мови:

    - Соціолекти: мовні варіанти, характерні для окремих соціальних, професійних чи вікових груп (професіоналізми, жаргони, сленг).
    - Ґендерлекти: особливості мовлення, зумовлені ґендерною ідентичністю мовців (відмінності у виборі лексики, стилістиці, стратегіях комунікації).

3. Психолінгвістичні підходи до вивчення мовленнєвої діяльності.

Мовленнєва діяльність: розглядається як складна багаторівнева система, що включає мотиви, інтенції, етапи внутрішнього програмування та зовнішньої вираженості (за моделлю T. van Dijk та ін.). Моделі породження мовлення: аналіз шляху від інтенції/задуму через внутрішній мовленнєвий код до поверхневого граматико-фонетичного/графічного оформлення вислову. Експериментальні методи у психолінгвістиці: асоціативний експеримент (вільний, спрямований), методика «доповнення фрази», аналіз помилок у мовленні (*slips of the tongue*).

4. Сутність когнітивно-ономасіологічного аналізу

Досліджує процес найменування (номінації) як результат когнітивно-мисленнєвої діяльності людини, що відображає концептуалізацію та категоризацію дійсності:

- **Ономасіологічний базис (ОБ):** родове поняття, ширший клас, до якого зараховується позначуваний об'єкт (відповідає на питання *«Хто/що це є за своєю суттю?»*).
- **Ономасіологічна ознака (ОО):** видова диференційна характеристика, за якою даний об'єкт вирізняється з-поміж інших об'єктів того ж класу (відповідає на питання *«Яким є цей об'єкт / що він робить?»*).
- **Концептуальна структура номінації:** ментальна матриця, яка поєднує ОБ та ОО у єдиний мовний знак через набір концептуальних відношень (наприклад: *акціональні, локативні, інструментальні, якісні*).

5. Фреймове та концептуальне моделювання номінативних процесів

Методи опису того, як структуроване людське знання об'єктивується у мовних одиницях: **Концептуальне моделювання:** реконструкція та опис структури концепту (ментального утворення) через аналіз усіх мовних засобів його вербалізації (ядро, близька та далека периферія). Фреймове моделювання: побудова фрейму — об'ємної багаторівневої структури знань про стандартну/типову ситуацію чи об'єкт. Слоти (вершини/вузли) фрейму: елементи ситуації (*суб'єкт, об'єкт, дія, інструмент, час, місце, результат*), які заповнюються конкретними мовними одиницями під час побудови вислову.

Практичні завдання та вправи

Завдання 3.1. Побудуйте когнітивно-ономасіологічну структуру для групи новоутворень (неологізмів) сучасної англійської / німецької / української мови (наприклад, термінів сфери IT або медіа-дискурсу).

Визначте:

1. Ономасіологічний базис (що називається);
2. Ономасіологічну ознаку (яка властивість покладена в основу найменування);
3. Спосіб мовної об'єктивації (морфологічний, семантичний тощо).

Завдання 3.2. Проаналізуйте соціолінгвістичні чинники функціонування безеквівалентної лексики чи реалій у вибраному тексті.

Завдання самостійної роботи. Розробити анкету (на 5–7 запитань) для проведення соціолінгвістичного або психолінгвістичного опитування щодо сприйняття англомовних запозичень сучасною молоддю.

***Форма контролю та оцінювання*:** презентація та захист схем когнітивно-ономасіологічного аналізу, рецензування розробленої анкети.

ТЕМА 4

Методологійний апарат сучасної теорії комунікації та дискурсології. Дискурс-аналіз. Лінгвістика тексту

***Мета*:** опанувати методи аналізу тексту та дискурсу; навчитися застосовувати критичний дискурс-аналіз (КДА), аналіз текстових категорій (когезія, когерентність, модальність) та комунікативних стратегій.

Питання для обговорення

1. «Текст» vs «дискурс»: співвідношення понять. Основні категорії тексту (когезія, когерентність, членованість, інформативність, модальність).
2. Класичні методи лінгвістики тексту (аналіз тематико-рематичного руху, логіко-семантичних зв'язків).
3. Методологія дискурс-аналізу: комунікативна ситуація, інтенційність, контекст функціонування.
4. Критичний дискурс-аналіз (Н. Фейрклаф, Т. ван Дейк): дослідження влади, ідеології, маніпуляції та соціокультурного контексту в мові.
5. Комунікативні стратегії, тактики та ходи: методики ідентифікації та систематизації.

Зміст семінарських занять

1. Текст» vs «Дискурс»: співвідношення понять та текстові категорії.

«Текст» vs «Дискурс»: Розмежування понять у сучасній парадигмі. Текст розглядається як статична, завершена реченнєва/структурна одиниця (продукт мовлення). Дискурс — це текст у контексті його реального функціонування, занурений у жива комунікативну ситуацію, з урахуванням соціокультурних, прагматичних, психологічних та ідеологічних чинників («текст + контекст»).

Основні текстові категорії: Когезія (cohesion): Формально-структурна, синтаксична та граматична зв'язність елементів тексту (засоби: займенникові заміни, сполучники, лексичні повтори, узгодження часів). Когерентність (coherence): Глибинна змістова, логіко-семантична та понятійна цілісність тексту, що забезпечує єдність його смислу. Членованість: Поділ тексту на комбіновані смислові та графічні блоки (абзаци, надфразові єдності, розділи). Інформативність: Здатність тексту нести нове знання (концептуальне, фактологічне, підтекстове). Модальність:

Вираження суб'єктивного ставлення автора до повідомлюваного та відношення вислову до дійсності.

2. Класичні методи лінгвістики тексту

Аналіз актуального членування та тематико-рематичного руху: Дослідження розгортання думок у тексті через співвідношення теми (вихідного, відомого знання) та реми (ядра повідомлення, нового знання). Моделі тематичного прогресу (постійна тема, лінійна/наскрізна тема, розщеплена тема). Логіко-семантичні зв'язки**:** Виявлення міжреченнєвих зв'язків (причинно-наслідкові, темпоральні, локативні, протиставні, градаційні), які забезпечують системність і розгортання текстового матеріалу.

3. Методологія дискурс-аналізу.

Комунікативна ситуація: аналіз зовнішніх параметрів мовленнєвого акту (учасники/адресант і адресат, час, місце, канал зв'язку, соціальні ролі). Інтенційність: Визначення первинного мовленнєвого наміру автора (прихованої чи відкритої комунікативної мети) та очікуваного перлокутивного ефекту (впливу на адресата). Контекст функціонування: Урахування широкого соціокультурного, історичного, фахового та інституційного фону, у якому функціонує дискурс.

4. Критичний дискурс-аналіз (КДА / Critical Discourse Analysis)

- **Теоретичні засади (Н. Фейрклаф, Т. ван Дейк):** Міждисциплінарний підхід, спрямований на виявлення того, як соціальна влада, домінування, нерівність та ідеологія конструюються, відтворюються та легітимізуються через мову та дискурс.
  - **Аналітичний інструментарій КДА:**

    - Дослідження механізмів маніпуляції, переконування, дезінформації та створення стереотипів у медійному, політичному й академічному дискурсах.
    - Тривимірна модель Н. Фейрклафа: аналіз мовної форми (тексту), дискурсивної практики (виробництва й сприйняття) та соціальної практики (соціокультурного контексту).

- Модель соціокогнітивного аналізу Т. ван Дейка: зв'язок між ментальними моделями, когнітивними схемами та мовною вираженістю ідеологій.
-

5. Комунікативні стратегії, тактики та ходи

- Комунікативна стратегія: генеральний план (концепція) поведінки мовця, спрямований на досягнення глобальної комунікативної мети у процесі спілкування.
- Комунікативна тактика: конкретний мовленнєвий крок/прийом, що є складовою частиною реалізації обраної стратегії (наприклад, *тактика компліменту, тактика дистанціювання, тактика апеляції до авторитету*).
- Комунікативний хід: мінімальна операційна одиниця, що практично втілює певну тактику в конкретному реченні або репліці.
- Методики ідентифікації та систематизації: алгоритм виокремлення та класифікації стратегічно-тактичного партитурного малюнку у текстових масивах і дискурсивних актах.

Практичні завдання та вправи

Завдання 4.1. Проведіть аналіз засобів когезії (граматичної, лексичної, референтної) та когерентності у фрагменті публіцистичного чи художнього тексту (150–200 слів).

Завдання 4.2. Застосуйте трирівневу модель Н. Фейрклафа (текст&дискурсивна практика&соціокультурна практика) для аналізу мас-медійного або політичного виступу. Виділіть провідні мовні засоби маніпулятивного впливу.

Завдання самостійної роботи. Здійснити аналіз комунікативних стратегій і тактик у вибраному уривку дипломатичного чи ділового дискурсу (з наведенням фактичного матеріалу та коментарів).

***Форма контролю та оцінювання*:** перевірка письмово виконаного аналізу тексту/дискурсу, участь у дискусії під час семінару.

ТЕМА 5

Сучасні напрями: когнітивно-дискурсивна методологія, корпусна лінгвістика, психолінгвістичні експерименти

***Мета*:** ознайомитися з новітніми науковими методологіями; сформувати навички проведення концептуального аналізу, використання корпусологічних інструментів та проектування психолінгвістичного експерименту.

Питання для обговорення

1. Когнітивно-дискурсивна парадигма: методи концептуального та метафоричного аналізу (Теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона).
2. Інструментарій корпусної лінгвістики в гуманітарних дослідженнях. Типологія корпусів (паралельні, порівняльні, розмічені).
3. Поняття конкордансу, коллокації, частотності, ключових слів (keywords) та N-грам.
4. Експериментальні методи у філології: вільний та спрямований асоціативний експеримент, рецептивний експеримент, метод семантичного диференціалу (Ч. Осгуд).

Зміст семінарських занять

1. Когнітивно-дискурсивна парадигма: методи концептуального та метафоричного аналізу

Теорія концептуальної метафори (Дж. Лакофф, М. Джонсон): розгляд метафори не як фігури мови, а як фундаментального когнітивного механізму, за допомогою якого людина осмислює одну поняттєву сферу через терміни іншої.

Методологія метафоричного аналізу: проекція між доменами (*cross-domain mapping*): **домен-джерело** (*source domain*) **домен-ціль** (*target domain*); виокремлення концептуальних метафор (наприклад, *ARGUMENT IS WAR, TIME IS MONEY*), їхніх лексичних актуалізаторів та аналіз фреймової структури метафоричних моделей у дискурсі.

Методика концептуального аналізу: алгоритм реконструкції концепту: від вивчення словарних дефініцій (ядро) через аналіз

контекстуально-синонімічних зв'язків та метафоричних сполучень до визначення ціннісного та соціокультурного компонентів (периферія).

2. Інструментарій корпусної лінгвістики в гуманітарних дослідженнях.

Поняття мовного корпусу: Величезний, структурований, репрезентативний масив текстів у цифровому форматі, систематизований за певними лінгвістичними та екстралінгвістичними критеріями.

Типологія мовних корпусів: паралельні корпуси: Містять оригінальні тексти та їхні вивірені переклади однією або кількома мовами, вирівняні на рівні речень/абзаців (ключовий інструмент для перекладознавчих досліджень). Порівняльні (зіставні) корпуси**:** сукупність автентичних мономовних корпусів кількох мов, сформованих за тотожними критеріями жанру, стилю та обсягу. Розмічені (анотовані) корпуси: тексти, збагачені додатковою лінгвістичною інформацією (морфологічною, синтаксичною, семантичною, прагматичною розміткою).

3. Ключові параметри та методи корпусного аналізу

- **Конкорданс (concordance / KWIC — Key Word in Context):** автоматично згенерований списовий формат представлення всіх випадків уживання шуканого слова чи фрази у вузькому текстовому оточенні.
- **Колокація (collocation):** закономірна, статистично значуща забіжність (стійка сполучуваність) двох або більше слів у межах визначеного текстового вікна (вимірюється коефіцієнтами *MI-score, T-score, LogDice*).
- **Частотність (frequency):** абсолютна та відносна (нормована) частота вживання лексеми/форми в корпусі, що дозволяє робити об'єктивні висновки про уживаність та динаміку мовних явищ.
- **Ключові слова (keywords):** лексеми, частота вживання яких у досліджуваному тексті/корпусі статистично вища, ніж у контрольному (референтному) корпусі.
- N-грами (N-grams): безперервні послідовності з *N* елементів (слів, символів) у тексті (біграми, триграми тощо), що використовуються для виявлення кліше, фразем та дистрибутивних моделей.

4. Експериментальні методи у філологічних дослідженнях

- **Асоціативний експеримент:** емпіричний спосіб дослідження вербальної пам'яті, ментального лексикону та психологічної структури значення слова:

    - *Вільний асоціативний експеримент:* піддослідний відповідає першим словом, яке спадає на думку при пред'явленні слова-стимулу.
    - *Спрямований асоціативний експеримент:* відповіді обмежені певними граматичними чи семантичними рамками (наприклад, назвати лише прикметник або синонім).

- **Рецептивний експеримент:** оцінювання сприйняття, зрозумілості, естетичної чи прагматичної цінності тексту (або його перекладу) респондентами за допомогою опитувальників, тестування чи методу *Gaze-tracking* (стеження за поглядом).
- **Метод семантичного диференціалу (Ч. Осгуд):** психолінгвістична методика вимірювання суб'єктивного, емоційно-оцінного та коннотативного значення слів або концептів за допомогою градаційних шкалок із протилежними за значенням прикметниками (наприклад, *«добрий — злий», «сильний — слабкий», «активний — пасивний»*)

Практичні завдання та вправи

Завдання 5.1. За допомогою мовного корпусу (*наприклад: BNC, COCA або ГРАК*) виконайте аналіз сполучуваності (collocations) та дистрибуції обраної лексеми. Оформить результати у вигляді таблиці частотності та зробіть лінгвістичні висновки.

Завдання 5.2. Розробіть програму вільного асоціативного експерименту для визначення ядерних та периферійних компонентів концепту (наприклад, *SUCCESS / УСПІХ*).

Завдання самостійної роботи. Провести пілотне асоціативне опитування серед 10–15 респондентів за розробленою програмою, обробити результати та побудувати асоціативне поле стимулу.

***Форма контролю та оцінювання*:** презентація результатів роботи з корпусом даних, аналіз та захист результатів асоціативного експерименту.

ТЕМА 6

Перекладознавство як міждисциплінарна галузь. Методологія критики та оцінки якості перекладу. Моделювання процесу перекладу (трансформаційний, семантико-семіотичний, психолінгвістичний підходи, TAP — Think-Aloud Protocols)

***Мета*:** опанувати методологію перекладознавчого аналізу; вивчити моделі процесу перекладу та методики оцінювання якості перекладеного тексту (Translation Quality Assessment – TQA).

Питання для обговорення

1. Міждисциплінарна природа перекладознавства (зв'язок з контрастивною лінгвістикою, теорією комунікації, культурологією, когнітивістикою).
2. Класичні та сучасні моделі перекладу: трансформаційна, ситуативна, семантико-семіотична, психолінгвістична.
3. Експериментальні методи дослідження процесу перекладу: протоколи «думок вголос» (Think-Aloud Protocols – TAP), технології фіксації руху очей (Eye-tracking), кейлоггінг (Key-logging).
4. Методологійні засади перекладознавчої критики та оцінки якості перекладу (моделі Дж. Хаус, К. Райс, класифікація перекладацьких помилок).
5. Поняття еквівалентності, адекватності, нейтралізації та когнітивного навантаження перекладача.

Зміст семінарських занять

1. Міждисциплінарна природа перекладознавства

- **Міждисциплінарний статус перекладознавства (*Translation Studies*):** формування перекладознавства на перетині суміжних галузей знання.
- **Зв'язок із контрастивною (зіставною) лінгвістикою:** аналіз структурно-семантичних та функціональних розбіжностей між вихідною мовою (ВМ) та мовою перекладу (МП).

- **Зв'язок із теорією комунікації:** переклад як міжмовний та міжкультурний комунікативний акт за участю первинного адресанта, перекладача та кінцевого реципієнта.
- **Зв'язок із культурологією та соціологією:** урахування соціокультурного контексту, реалій, безеквівалентної лексики, феномену «культурної адаптації» та концепції «культурного повороту» (*Cultural Turn*).
- **Зв'язок із когнітивістикою:** моделювання ментальних процесів перекладача, розшифрування концептуальних структур та розуміння механізмів когнітивної обробки інформації під час перекладу.

2. Класичні та сучасні моделі перекладу

- **Трансформаційна модель:** Розглядає переклад як процес перетворення (трансформації) ядерних синтаксичних структур ВМ у тотожні за значенням ядерні структури МП (на основі генеративної лінгвістики Н. Хомського).
- **Ситуативна (денотативна) модель:** Базується на тому, що відрізки тексту ВМ і МП посилаються на одну й ту саму позамовну ситуацію (денотат), навіть за відсутності прямих лексико-синтаксичних відповідностей.
- **Семантико-семіотична модель:** Орієнтована на передачу трирівневої структури знака (семантичного, синтаксичного та прагматичного вимірів) із збереженням інваріанту змісту.
- **Психолінгвістична модель:** Моделює процес перекладу як фазовий ментальний процес: *сприйняття/декодування ВМ етап внутрішньомовного перекодування (перехід до концептуального коду) вербалізація та постредагування в МП*.

3. Експериментальні методи дослідження процесу перекладу (Process-Oriented Translation Studies)

- **Протоколи «думок вголос» (*Think-Aloud Protocols – TAP*):** методика, за якої перекладач у режимі реального часу вербалізує свої думки, сумніви, рішення та міркування під час виконання перекладу.
- **Технології фіксації руху очей (*Eye-tracking*):** експериментальний аналіз напрямку, тривалості фіксацій та регресивних рухів очей перекладача при читанні оригіналу та формуванні тексту перекладу для вимірювання когнітивного зусилля.
- **Кейлоггінг (*Key-logging* / використання ПЗ *Translog*):** програмне моніторіння та реєстрація кожної клавішо-натискання, пауз,

самокорекцій, виправлень і швидкісних параметрів набору тексту на клавіатурі.

4. Методологічні засади перекладознавчої критики та оцінки якості перекладу

- **Модель оцінки якості перекладу Дж. Хаус (*Juliane House's TQA Model*):** функціонально-прагматичний підхід; розмежування відкритого (*Overt Translation*) та прихованого (*Covert Translation*) перекладу; встановлення текстового профілю через аналіз поля (*Field*), тенору (*Tenor*) та режиму (*Mode*).
- **Типологія текстів і модель К. Райс (*Katharina Reiss*):** залежність стратегії та оцінки перекладу від функціонального типу тексту: *інформативний* (передача фактів), *експресивний* (передача форми й естетики), *оперативний* (спонукальний вплив).
- **Класифікація перекладацьких помилок:** систематизація дефектів перекладу (смислові/змістові викривлення, нормативно-мовні помилки, стилістичні й прагматичні огріхи, нормативно-термінологічні неточності).

5. Фундаментальні категорії перекладознавства

- **Еквівалентність:** відношення максимальної рівноцінності/тотожності між текстом оригіналу та текстом перекладу на різних рівнях (семантичному, граматичному, прагматичному).
- **Адекватність:** вичерпна передача комунікативної інтенції та функціонального призначення оригіналу з урахуванням специфіки мови й культури адресата (може досягатися навіть за умов відходу від буквальної еквівалентності).
- **Нейтралізація:** перекладацький прийом вирівнювання, згладжування або вилучення специфічних стилістичних, діалектних чи експресивних елементів оригіналу заради дотримання норм мови перекладу.
- **Когнітивне навантаження перекладача (*Cognitive Load*):** обсяг ментальних і психофізіологічних ресурсів оперативної пам'яті, які витрачає перекладач для розв'язання складних перекладацьких задач у процесі роботи.

Практичні завдання та вправи

Завдання 6.1. Здійсніть передперекладацький та порівняльно-перекладознавчий аналіз оригіналу та його перекладу (обсягом 250–300 слів) за моделлю Джуліани Хаус (J. House). Виявте прояви мезономії (cultural filter), помилки еквівалентності та збереження функційного профілю.

Завдання 6.2. Прокласифікуйте застосовані перекладацькі трансформації (за В. Карабаном, А. Гудманяном та ін.) у наданій зіставній таблиці фрагментів оригіналів та перекладів.

Завдання самостійної роботи. Підготувати науково обґрунтовану критичну рецензію (обсягом 2–3 сторінки) на опублікований переклад художнього, наукового або медичного/правничого тексту.

***Форма контролю та оцінювання*:** письмовий аналіз за моделлю TQA, оцінювання рецензії на переклад, активна участь у семінарській дискусії.

ТЕМА 7

Технологія проведення наукових досліджень у лінгвістиці та перекладознавстві. Емпіричні та корпусні методи в перекладознавстві (Parallel & Comparable Corpora)

***Мета*:** опанувати методику використання корпусологічних інструментів у перекладознавчих дослідженнях; навчитися формувати паралельні та порівняльні корпуси для розв'язання практичних і теоретичних завдань.

Питання для обговорення

1. Емпірична парадигма в сучасному перекладознавстві (Corpus-Based Translation Studies – CBTS).
2. Паралельні (Parallel) та порівняльні (Comparable) корпуси: відмінності, принципи укладання, сфери застосування.
3. Дослідження універсалій перекладу (Translation Universals: спрощення, експлікація, нормалізація, левігація) за допомогою корпусних методів.

4. Використання систем автоматизованого перекладу (CAT-tools) та накопичувачів перекладів (Translation Memory) як джерела емпіричних даних.

5. Алгоритм проведення емпіричного перекладознавчого дослідження: від гіпотези до статистичної обробки результатів.

Зміст семінарських занять

1. Емпірична парадигма в сучасному перекладознавстві (Corpus-Based Translation Studies – CBTS)

- **Становлення та сутність CBTS:** перехід від описово-прескриптивного аналізу перекладу до емпіричного дослідження реальних масивів перекладених текстів за допомогою корпусних технологій (за концепцією М. Бейкер).
- **Методологічні переваги CBTS:** можливість опрацювання великих обсягів даних (*Big Data*), мінімізація суб'єктивності дослідника, виявлення прихованих закономірностей, статистична верифікованість та об'єктивність висновків.

2. Паралельні та порівняльні корпуси в перекладознавстві

- **Паралельні корпуси (*Parallel Corpora*):**
  - *Структура:* мономовні або багатомовні тексти оригіналів, зіставлені («вирівняні») на рівні речень чи абзаців із їхніми офіційними перекладами.
  - *Сфери застосування:* аналіз перекладацьких трансформацій, виявлення міжмовних еквівалентів, укладання словників та створення навчальних баз даних для CAT-систем.

- **Порівняльні (зіставні) корпуси (*Comparable Corpora*):**
  - *Структура:* Підбірки оригінальних текстів мовою А та оригінальних (неперекладених) текстів мовою Б, дібраних за тотожними параметрами (жанр, стиль, тематика, часовий проміжок). Також порівняльні корпуси можуть зіставляти *автентичні тексти* певної мови з *перекладеними текстами* тієї ж мови.

- *Сфери застосування:* Виявлення специфіки «мови перекладу» (*Translationese*) на противагу природному мовленню носіїв.

3. Дослідження універсалій перекладу (Translation Universals) за допомогою корпусних методів

- **Спрощення (*Simplification*):** тенденція перекладачів робити текст перекладу простішим за оригінал на графічному, лексичному, синтаксичному та стилістичному рівнях (менша середня довжина речення, вилучення розлогих конструкцій).

- **Експлікація / Розгортання (*Explicitation*):** закономірність робити імпліцитну (приховану) інформацію оригіналу більш явною та деталізованою в перекладі (додавання роз'яснень, сполучників, розкриття абревіатур, усунення лакун).
- **Нормалізація / Стандартизація (*Normalization / Sanitization*):** прагнення підпорядковувати індивідуально-авторські або нестандартні мовні елементи оригіналу загальноприйнятим нормам та стереотипам мови перекладу.
- **Нивелювання / Левігація (*Levelling out / Flatness*):** тенденція до зменшення крайніх стилістичних та емоційних коливань оригіналу, формування більш нейтрального текстового масиву.

4. Використання CAT-tools та Translation Memory (TM) як джерела емпіричних даних

- **CAT-інструменти (*Computer-Assisted Translation*):** програмне забезпечення для автоматизації праці перекладача (SDL Trados, memoQ, Smartcat тощо) як платформа для збору первинного матеріалу дослідження.
- **Накопичувачі перекладів (*Translation Memory — TM*):** бази даних, що містять раніше виконані переклади у вигляді сегментів (пари «оригінал — переклад»).
- **Аналітичний потенціал TM та термінологічних баз (Termbases):** використання баз TM як джерела для вивчення варіативності перекладу термінів, аналізу швидкості та точності прийняття рішень, а також моніторингу алгоритмів постредагування машинного перекладу (PEMT).

5. Алгоритм проведення емпіричного перекладознавчого дослідження

- **Формулювання проблеми та гіпотези:** визначення дослідницького питання на основі спостережень чи теоретичних прогалин.
- **Формування та критеріальний добір корпусу даних:** визначення репрезентативної вибірки текстів (джерела, обсяг, часові рамки).
- **Розмітка та інструментальна обробка:** використання корпусного ПЗ (AntConc, Sketch Engine, Wordsmith Tools) для вилучення конкордансів, колокацій та статистичних параметрів.
- **Статистичний аналіз та інтерпретація результатів:** використання описової та аналітичної статистики (кількісні показники, T-score, Chi-Square test) для підтвердження або спростування вихідної гіпотези.
- **Формулювання наукових висновків:** академічна систематизація отриманих результатів та окреслення перспектив подальших розробок.

Практичні завдання та вправи

Завдання 7.1. За допомогою доступних паралельних корпусів (*наприклад: OPUS, Sketch Engine або паралельного підкорпусу НКРЯ/ГРАК*) знайдіть варіанти відтворення 5 складних юридичних/наукових терміносполучень чи фразеологізмів. Проаналізуйте частотність відтворення кожної трансформації.

Завдання 7.2. Складіть вибірку паралельних контекстів (15–20 одиниць) для аналізу специфіки перекладу безеквівалентної лексики у конкретному жанрі.

Завдання самостійної роботи. Розробити паспорт власного мікрокорпусу (Parallel чи Comparable Corpus) за темою дослідження: вкажіть джерела, обсяг, критерії відбору текстів, принципи вирівнювання (alignment) та очікувані результати.

***Форма контролю та оцінювання*:** демонстрація навичок роботи з корпусами під час заняття, перевірка паспорта мікрокорпусу та виконаного статистично-перекладознавчого аналізу.

ТЕМА 8

Академічне письмо та оформлення результатів дослідження (курсова / магістерська робота, наукова стаття). Етика наукового дослідження та академічна доброчесність

***Мета*: засвоїти стандарти та норми академічного письма; опанувати правила цитування та оформлення покликань; сформувати стійкі навички дотримання принципів академічної доброчесності.**

Питання для обговорення

1. Специфіка та жанри академічного дискурсу (наукова стаття, тези доповідей, курсова робота, магістерська дисертація). Структура за стандартом IMRaD (*Introduction, Methods, Results, and Discussion*).
2. Академічний стиль мовлення: об'єктивність, точність, логічність, нормативність, використання наукового метамови.
3. Етика наукового дослідження. Академічна доброчесність (Закон України «Про освіту», ст. 42).
4. Види порушень академічної доброчесності: текстовий та ідейний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, некоректне використання генеративного штучного інтелекту.
5. Правила цитування та оформлення бібліографічних списків за національними (ДСТУ 8302:2015) і міжнародними стандартами (APA, MLA, Chicago).

Зміст семінарського заняття

1. Специфіка та жанри академічного дискурсу

- **Жанрова типологія академічного дискурсу у філології:**
  - *Вторинні/навчально-наукові жанри:* тези доповідей, науковий анотований огляд, кваліфікаційна курсова робота.
  - *Первинні/власне наукові жанри:* наукова стаття (у фахових виданнях категорії «Б» та наукометричних базах Scopus/WoS), магістерська дисертація (кваліфікаційна робота).

- **Міжнародний стандарт структуризації наукових публікацій IMRaD:**

- **I – Introduction (Вступ):** обґрунтування актуальності, аналіз останніх досліджень і публікацій, окреслення наукової проблеми, понятійного апарату, мети та завдань.

- **M – Methods (Методи дослідження):** висвітлення методологічного інструментарію, описання корпусу мовного/перекладознавчого матеріалу та процедур аналізу.
- **R – Results (Результати):** системний виклад отриманих емпіричних даних, виявлених трансформацій, кількісних і якісних показників.
- **a – and**
- **D – Discussion (Обговорення / Дискусія):** наукова інтерпретація результатів, їх зіставлення з існуючими концепціями в галузі, обґрунтування наукової новизни та теоретичного значення.

2. Академічний стиль мовлення та наукова метамова

- **Фундаментальні ознаки академічного стилю:**

  - **Об'єктивність та знеособленість:** використання безособових, пасивних та узагальнено-особових конструкцій (*«установлено, що...», «на основі аналізу виявлено...», «дослідження засвідчує...»*).
  - **Точність та однозначність:** суворе дотримання понятійно-термінологічної визначеності, відсутність двозначності, емоційно забарвленої лексики, метафоризації (поза межами об'єкта аналізу) та художніх засобів.
  - **Логічність і послідовність:** наявність чітких міжреченнєвих і міжабзацних логічних зв'язок (когезії та когерентності), аргументованість кожного твердження.

- **Наукова метамова філолога-перекладознавця:** коректне оперування категоріями та термінами сучасної антропоцентричної лінгвістики, когнітивістики, дискурс-аналізу та теорії перекладу.

3. Етика наукового дослідження та нормативно-правове підґрунтя

- **Законодавче забезпечення:** Правові засади академічної доброчесності в Україні (Закон України «Про освіту», **ст. 42**; Закон України «Про вищу освіту»; внутрішні Положення ЗВО,
- чесність у представленні результатів, повага до інтелектуальної власності інших авторів, прозорість методології, об'єктивність рецензування та відповідальність за достовірність опублікованих даних.

4. Види порушень академічної доброчесності та їх профілактика

- **Академічний плагіат:** оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження без належного оформлення покликань:

    - *Текстовий плагіат:* буквалне запозичення текстових фрагментів без лапок та джерела.
    - *Ідейний / концептуальний плагіат:* привласнення чужих наукових концепцій, схем, класифікацій чи аналітичних моделей навіть за умови зміни словесного оформлення.
    - *Самоплагіат:* повторна публікація власних раніше оприлюднених наукових результатів без відповідного посилання на першоджерело.

- **Фабрикація:** вигадування даних, ілюстративного матеріалу, мовних прикладів чи результатів експерименту, яких насправді не існувало.
- **Фальсифікація:** свідома заміна, підробка або маніпуляція первинними даними, текстовими вибірками чи статистичними показниками з метою підганяння під вихідну гіпотезу.
- **Некоректне використання генеративного штучного інтелекту (GenAI):** генерирування тексту, аналітики чи лінгвістичного аналізу за допомогою інструментів ШІ (ChatGPT, Claude тощо) із видачею їх за власну інтелектуальну працю, а також фальсифікація джерел, згенерованих нейромережами (AI hallucinations).

5. Правила цитування та стандарти бібліографічного опису

- **Культура цитування:** пряме цитування (з обов'язковим узяттям у лапки та зазначенням конкретної сторінки) vs непряме цитування (парафраз/переказ із обов'язковим зазначенням джерела).
- **Національний стандарт бібліографічного опису: ДСТУ 8302:2015** «Інформація та документація. Бібліографічна посилання. Загальні положення та правила складання» (вимоги до оформлення списку використаних джерел у кваліфікаційних магістерських роботах та українських фахових виданнях).
- **Міжнародні стандарти цитування (International Citation Styles):**

    - **APA Style (American Psychological Association):** формат *«Автор-Дата»* (наприклад: *Smith, 2024*), стандарт для міждисциплінарних та психолінгвістичних розробок.
    - **MLA Style (Modern Language Association):** формат *«Автор-Сторінка»* (наприклад: *Baker 142*), базовий міжнародний стандарт у галузі філології, літературознавства та перекладу.
    - **Chicago Style (Notes and Bibliography / Author-Date):** вибіркова система підрядкових приміток або гарвардського формату для гуманітарних наук.

Практичні завдання та вправи

Завдання 8.1. Відредагуйте текст з порушеннями академічного стилю (усуньте надмірну емоційність, розмовні звороти, некоректне вживання займенників першої особи).

Завдання 8.2. Проаналізуйте поданий фрагмент тексту та підготовлені до нього цитування. Визначте, у яких випадках має місце академічний плагіат / некоректне рефразування, а де правила дотримано.

Завдання 8.3. Оформіть бібліографічний опис та внутрішньотекстові покликання для 5 різних джерел (монографія, стаття у фаховому виданні, матеріали конференції, електронний ресурс, перекладений словник) за стандартом APA 7th та ДСТУ 8302:2015.

***Завдання для самостійної роботи*.** Підготувати та оформити анотацію українською та англійською мовами (з ключовими словами) до власної магістерської роботи згідно з вимогами до фахових видань.

***Форма контролю та оцінювання*:** перевірка виконаних практичних завдань з редагування та бібліографічного оформлення, перевірка складених анотацій, підсумковий тестовий контроль з академічної доброчесності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
2. Васько RW., Зацний Ю. А. та ін. Методи лінгвістичних досліджень : навч. посіб. Київ, 2018.
3. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова Книга, 2004. 576 с.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
7. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Монографічне дослідження. Черкаси : Ю. Колісник, 2012. 520 с.
8. Швачко С. О. Академічне письмо : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2019. 132 с.
9. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 3rd ed. Routledge, 2018. 392 p.
10. House J. Translation Quality Assessment: Past and Present. Routledge, 2015. 160 p.
11. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 2003. 256 p.
12. Munday J. Introducing Translation Studies: Theories and Applications. 4th ed. Routledge, 2016. 394 p.